

AGRICULTURA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

Momentul Decembrie 1989 a inaugurat un proces atotcuprinzător de restructurare a societății românești. Nici un subsistem social, nici o componentă structurală a societății nu a rămas în afara procesului de înnoire care a debutat cu acest prilej și care, de atunci încolo, se desfășoară continuu.

Agricultura¹, ca subsistem fundamental al economiei naționale, a intrat printre primele în acest proces de restructurare profundă și, deși multe rămân încă de făcut, nu greșim dacă spunem că este ramura economică desprinsă decisiv de trecutul socialist. Afirmatia aceasta este în primul rând validată de faptul că, prin desființarea cooperativelor agricole de producție și înapoierea pământurilor foștilor proprietari și urmașilor acestora, proprietatea funciară privată a devenit modalitatea optimă de organizare a producției agricole. În al doilea rând, legitimitatea acestei afirmații este dată de faptul că statul post decembrist nu mai exercită asupra agriculturii controlul pe care îl exercita statul comunist în perioada de până în decembrie 1989. Comparativ cu alte domenii, și în primul rând cu industria, în agricultură premisele economiei de piață sunt acum clar conturate.

Cele câteva măsuri legislative de după 1989 și consecințele lor în domeniul realităților agrare românești nu au asigurat însă și nu pot să asigure integral reorganizarea agriculturii noastre pe baza economiei de piață. Drumul de la agricultura socialistă, stagnantă din punct de vedere economic și dezastruoasă din punct de vedere social pentru agricultori, la agricultura privat-familială, performantă, este un drum lung. Mai ales atunci când acest curs, în loc să fie favorizat, a fost îngreunat de decizii economice și politice inadecvate ale celor abilitați, așa cum s-a întâmplat în țara noastră, sau de absența deciziilor.

Ca orice ruptură revoluționară cu trecutul, trecerea de la societatea totalitară comunistă la noua formulă democratică de viață socială este prilej de

¹ Otiman, Păun, Ion, *Agricultura României la cumpăna dintre milenii II și III*, Timișoara, Editura Helicon, 1994.

aprige confruntări de ideologii și strategii, de încercări de perpetuare a ceea ce există, mai mult sau mai puțin retușat. În spatele acestor confruntări găsim mai mereu interese. În afară de interese, ideologiile și strategiile promovate sunt întotdeauna expresia competenței (sau incompetenței) promotorilor.

Procesul restructurării agriculturii socialiste potrivit cerințelor economiei de piață ilustrează întru totul cele afirmate mai sus. Nostalgia ideologică după vremurile când agricultura era practică pe suprafețe mari (o formă pudică, discretă de valorizare pozitivă a agriculturii socialiste) este o permanență la noi, inclusiv la unii dintre cei direct implicați în dirijarea destinului acestei ramuri. Ca urmare, poticnelile, incoerența strategiei de restructurare a agriculturii au caracterizat tot timpul procesul tranziției din această ramură a economiei naționale în perioada 1989-1996.

Nostalgicii noștri rețin doar faptul, pozitiv în sine din punct de vedere agrotehnic, că agricultura socialistă se practica pe suprafețe mari, trecând cu vederea performanțele, adică criteriul esențial de evaluare. Sub acest ultim raport, iată câteva date: în Franța, din 1962 până în 1990, producția medie de grâu la ha a crescut de circa 4 ori (în agricultura socialistă românească de 2,6 ori), la porumb de 2,5 ori în Franța (la noi de 1,4 ori), la cartofi la ei de 2 ori (la noi de 1,4 ori), la lapte, în medie pe cap de vacă, de 2,6 ori în Franța (la noi, fără creștere)². Edificator, credem, pentru caracterizarea resurselor agriculturii privat-familiale, practică în Franța, și socialiste de la noi.

Tipul optim de proprietate funciară, formula de organizare a producției agricole nu ar trebui să mai fie obiect de dispută ideologică. Experiența istorică a secolului nostru, în care au putut fi văzute la lucru cele două tipuri de exploatare agricolă, a tranșat definitiv dilema agricultură privat-familială sau agricultură de tip socialist. Peste tot unde a fost experimentată agricultura socialistă rezultatele au fost mult inferioare aceloră din țările capitaliste dezvoltate cu agricultură privată. Cel mai edificator din acest punct de vedere este cazul fostei Uniuni Sovietice, care, din prima exportatoare de cereale și de alte produse agricole la începutul secolului nostru, când agricultura se practica în sistem privat, a devenit, din anii '80, după cinci decenii de agricultură socialistă, cea mai mare importatoare de cereale.

Unii dintre cei care întrețin confuzia în ceea ce privește calea de urmat de către agricultura noastră sunt pur și simplu ignoranți în domeniu. Este cazul mai ales al unor oameni politici. De la înălțimea pozițiilor pe care le-au deținut sau le mai dețin nu se sfiesc să orienteze agricultura noastră într-o direcție infirmată categoric de practica agricolă.

Prin natura lor problemele agriculturii nu sunt de ordin ideologic. Ca atare, soluțiile la aceste probleme nu pot veni din sfera ideologiei. De asemenea, ignoranța, necunoașterea experienței celei mai înaintate existente în acest domeniu nu pot fi nici ele un bun sfetnic. Soluțiile necesare pentru reșezarea

² Oțiman. Păun, Ion, *Op.cit.*, p. 75.

agriculturii românești pe făgașul care să ducă în timp la rezultate comparabile cu ale țărilor cu performanțe deosebite în acest domeniu pot veni numai din partea celor care pot privi cu obiectivitate ceea ce s-a întâmplat în agricultura noastră în deceniile regimului comunist și a experților de bună credință: agronomi, economiști, sociologi.

Cartea pe care o recenzăm are dubla calitate de a fi lipsită de orice prejudecăți ideologice și, concomitent, de a fi solid fundamentată științific, fapt firesc la un autor care este profesor de agronomie la Universitatea Agronomică din Timișoara, membru corespondent al Academiei Române. Beneficiind de asemenea premise, analiza la care supune profesorul timișorean evoluția agriculturii colectiviste și etatiste, considerațiile sale despre ceea ce s-a întâmplat în acest domeniu după 1989, ca și sugestiile în privința strategiei de urmat în viitor sunt extrem de pertinente.

Ce ne spune în fond P.I. Otiman în cartea sa? Nimic altceva decât că experimentul comunist în agricultură a fost un eșec; apoi, că politica agrară de după 1989, în perioada Iliescu, este în mare măsură eronată, iar aceasta s-a datorat faptului că guvernării nu s-au debarasat complet de iluziile colectiviste; în sfârșit, situându-se pe poziții polemice față de cei ce au hotărât destinele agriculturii noastre în ultimii șapte ani, profesorul timișorean afirmă în cartea sa că numai ferma privat-familială, sprijinită de un sistem adecvat de unități de deservire și de stat, poate duce agricultura românească la nivelul performanțelor realizate în țările dezvoltate.

Sintetizată astfel, ceea ce ne spune cartea lui Ion Păun Otiman este binecunoscut și admis de mulți specialiști și chiar de mulți oameni fără cine știe ce pretenții științifice. Adevărurile acestea simple capătă însă, în lucrare, o fundamentare teoretică și mai ales factuală greu de respins. Ne vom referi, în continuare, pe rând, la cele trei aserțiuni principale ale lucrării, detaliindu-le cât de cât.

Eșecul agriculturii socialiste, fie de tip colhoznic, fie de tip sovhoznic, este, firește, pe larg documentat în carte. Dintre multiplele argumente invocate, iată câteva mai semnificative.

Socializarea agriculturii românești s-a realizat prin violență. Primii care au fost obiectul acesteia au fost marii proprietari care au supraviețuit ca producători agricoli după reforma agrară din 1945. Prin hotărârea autorităților comuniste, în martie 1949, într-o noapte, pământul, echipamentul agricol și celelalte bunuri aferente exploatației agricole, inclusiv conacele, le-au fost pur și simplu confiscate. Astfel au rămas pe drumuri câteva zeci de mii de oameni, inclusiv copii, femei, bătrâni. Cu această ocazie, regimul comunist avea să ofere una din primele mostre din sadismul care îl va caracteriza pe toată durata guvernării sale.

Cele 472.000 ha obținute de stat prin Decretul 83/1.03.1949 de confiscare a rămășițelor marii proprietăți funciare, împreună cu circa 430.000 ha rămase în posesia statului după reforma agrară din 1945, și echipamentul agricol aferent, au alcătuit baza materială inițială a fermelor de stat, respectiv a exploatațiilor

agricole privilegiate de regimul comunist. Suprafața agricolă a I.A.S.-urilor a crescut continuu, încât la 1.01.1990 era de 2,260 milioane hectare. Din această suprafață, numai 452 mii ha sunt terenuri recuperate din Lunca Dunării și Delta, restul de aproape 1 milion ha fiind preluate de la țărani prin fel și fel de samavolnicii și subterfugii juridice ale statului comunist³.

De unde venea fascinația cvasimistică pe care o aveau comuniștii pentru acest tip de exploatare agricolă? Ironia sorții face ca regimul comunist să fi făcut obsesia marii exploatare agricole sub influența fermei americane, vestită prin rezultatele ei economice. Numai că marea exploatare agricolă americană are la bază proprietatea privată, în timp ce ferma de stat este proprietatea statului. Tipul de proprietate avea să se dovedească până la urmă decisiv și, cu toate eforturile materiale făcute pentru înzestrarea agriculturii de stat, I.A.S.-urile nu vor reuși să se apropie, ca producție și eficiență economică, de ferma americană și occidentală.

Factorii decidenți care au hotărât destinul fostelor I.A.S.-uri după 1989 au rămas îndatorați, în linii mari, aceluiași prejudecăți care au prevalat în perioada comunistă, astfel că toate încercările de a însufla vigoare fermelor de stat s-au dovedit infructuoase. Astăzi, ca și ieri, în perioada regimului comunist, aceste exploatare agricole nu se dovedesc capabile să-și pună în valoare potențialul agricol de care dispun și să se apropie de performanțele fermei privat-familiale occidentale. În prezent, ca și în trecut, ele consumă mai mult decât produc, parazitând în continuare restul societății. Păguboase pentru ansamblul organismului social, fostele I.A.S.-uri sunt în prezent profitabile numai pentru moșierii de tip nou care le administrează. Spre deosebire de vechii moșieri care, în caz că nu-și administrau bine exploatarea agricolă ajungeau falșiți, stăpânii de astăzi ai moșiilor publice nu riscă nimic. Câștigul lor personal este pus de-o parte chiar și atunci când exploatarea este falimentară, păgubită fiind întotdeauna doar societatea.

A doua cale de socializare a agriculturii românești, privind milioane de țărani, a fost mai subtilă decât prima, dar și mai violentă. Mai subtilă, pentru că formal nu s-a înfăptuit prin confiscare directă ci indirectă. Mai violentă, pentru că colectivizarea a fost un adevărat război al statului comunist împotriva țărănimii.

Pretenția guvernărilor comuniste că sute de milioane de țărani și-au abandonat de bună voie pământul și modul de viață tradițional și au intrat în colhoz este de o ipocrizie fără egal în anele istoriei. În realitate, pentru a obține acest rezultat aberant regimurile comuniste au dus un război în toată regula împotriva țărănimii. În acest război, pentru a învinge, comuniștii români au apelat la diverse forme de luptă: de la arma economică la presiunea morală și până la tehnica militară propriu-zisă. Și tot ca în orice război, victimele au fost numeroase: mii de țărani asasinați sau schingiuiți, zeci de mii închiși, milioane terorizați moral.

După 13 ani de represiune și vexațiuni, guvernării comuniste și-au văzut, în sfârșit, eforturile încununare de succes, în primăvara anului 1991 agricultura României fiind organizată, aproape în întregime, potrivit concepției lor. Aceasta

³ *Idem* n. 73

însemna înlocuirea proprietății particulare asupra pământului și tehnicii agricole cu așa-zisa proprietate socialistă, în spatele cărora se afla, în fapt, puterea discreționară a statului și partidului comunist asupra agriculturii.

Exceptând satele de la munte, unde condițiile geologice nu permiteau comasarea terenurilor agricole, unde, după 1962, au continuat să existe gospodării agricole privat-familiale, restul suprafeței agricole a țării era acum organizată sub forma unor sole de mari dimensiuni pe care agrotehnica modernă putea să acționeze nestânjenit. Din acest punct de vedere, asemănarea cu ferma americană și occidentală era realizată. În ceea ce privește producția agricolă și eficiența economică, agricultura colectivistă (de stat și cooperatistă) din România s-a aflat, în toată perioada de după 1962, cu mult în urma performanțelor obținute de ferma privat-familială din țările dezvoltate. Cartea pe care o prezentăm, este edificatoare în această privință, încât cei care, în prezent, suspină după vremurile când agricultura colectivistă era suverană la noi (și care o susțin în continuare) sunt de-a dreptul iresponsabili.

Pentru ilustrare vom prelua, din multele exemplificări existente în cartea lui Păun Ion Otiman, un tabel în care se compară evoluția producțiilor obținute la unele produse în perioada 1945-1990 în Franța și România. Compararea producțiilor agricole din cele două țări este întru totul îndreptățită, agroecosistemele lor fiind, așa cum menționează autorul bănățean, asemănătoare.

Tabelul 1

Sporul absolut al unor producții agricole în Franța și România
în perioada 1945 - 1990

Produsul	Sporul 1945 - 1990		Franța/România
	Franța	România	
Grâu (kg)	4950	1969	2,51
Porumb (kg)	5540	1326	4,18
Floarea-soarelui (kg)	1100	642	1,71
Sfeclă de zahăr (kg)	23900	11585	2,06
Cartofi (kg)	25700	4135	6,21
Lapte (l)	3495	526	6,64

Sursa: Otiman, Păun, Ion, *Op.cit.*, p.79. Cifrele existente în lucrare au fost recalulate de noi în forma prezentată mai sus pentru a avea o imagine comparabilă în timp.

Pentru a conferi comparației de mai sus întreaga ei semnificație ar trebui să știm dacă nu cumva în momentul inițial (sau la o dată cât mai apropiată) diferența dintre cele două țări nu era și mai mare. Or, din acest punct de vedere, iată ce ne arată cartea profesorului timșorean. La grâu, producția era în 1938 de 1,4 ori mai mare în Franța ca în România, iar în 1950 de 1,5 ori, la porumb

raportul era de 1,6 respectiv 1,5 ori, la floarea-soarelui de 1,04 ori și 2,3 ori, la sfecla de zahăr de 1,6 ori în 1938 și 3,5 în 1950, la cartofi de 1,4 ori și respectiv 1,6 ori, la lapte 1,2 și 1,6 în cele două date de referință. După cum se vede, raportându-ne la cifrele din tabel, în perioada agriculturii socialiste, supraevaluată de adepții ei, diferența de productivitate dintre Franța și România nu numai că nu s-a micșorat ci s-a accentuat. Prin urmare, nu handicapul inițial al agriculturii românești față de cea franceză explică diferența de randament din 1990 existentă între cele două țări, accentuarea continuă a decalajului agriculturii românești față de agricultura franceză în perioada 1945-1990 arătând că proprietatea privată și gospodăria agricolă privat-familială sunt structural superioare agriculturii colectiviste.

Răsturnarea regimului comunist în 1989 (care, din motive ideologice, rămânea incapabil să tragă concluziile cuvenite din statistici precum cele de mai sus) părea să fi creat premisele înlăturării definitive a prejudecăților colectiviste. Din păcate, arată profesorul Păun Ion Otiman pe bună dreptate, lucrurile nu s-au înscris în cursul logic care s-ar fi cuvenit. "Începând din 1990, fără un studiu temeinic, comparativ, al principalelor sisteme de agricultură din lume, decidenții, preocupați mai ales de câștiguri electorale, speculând starea de spirit a țăranilor, iau decizii nefundamentate și comit erori cu impact negativ, de lungă durată, asupra sistemului agro-alimentar"⁴. Puterea de a decide la nivel macro și mediu soarta agriculturii românești rămânând în seama unor instituții și oameni legați prin mii de fire de epoca colectivistă, după 1989 această ramură economică a urmat, ca de altfel întreaga societate românească, o evoluție ezitantă.

Împinși de la spate de țăranii cooperatori, care nu mai erau dispuși să suporte regimul colectivist din agricultură, și de forțele politice convinse de necesitatea restabilirii proprietății funciare private, preocupați să acumuleze capital electoral în mediul rural, guvernării de până în toamna anului 1996 au fost nevoiți să nu se opună trecerii la economia de piață în această ramură economică și chiar să mimeze că aprobă reforma. Așa s-a ajuns, în 1991, la legiferarea desființării cooperativelor agricole de producție și reconstituirea proprietății funciare private, la transformarea I.A.S.-urilor în societăți comerciale. Cu toate acestea, neîncrederea factorilor de decizie de după 1989 în proprietatea privată și gospodăria țărănească, pe de o parte, incompetența lor managerială, pe de altă parte, au făcut ca reforma care trebuia să pună bazele renașterii rapide a agriculturii românești să fie, în mare măsură, denaturată. Ca urmare, proprietatea reconstituită prin Legea 18/1991 a fost limitată la cel mult

⁴ *Idem*, p.138.

10 ha, eliminând din start posibilitatea apariției rapide a unor gospodării țărănești de dimensiuni medii. Aplicarea practică defectuasă a legii a dus la pulverizarea celor circa 8 milioane ha, câte au fost atribuite foștilor proprietari și urmașilor lor, în peste 10 milioane de parcele; recăpătându-și pământul, noii proprietari nu au dobândit și tehnica agricolă, deși la intrarea în C.A.P.–uri au adus și utilaje agricole (tehnica agricolă a rămas, în general, în proprietatea fostelor S.M.A.–uri care practică tarife mari și lucrează prost); autoritățile statului nu au intervenit, în măsură suficientă, pentru a-i proteja pe producătorii agricoli, în special pe cei mici, de practicile oneroase ale unităților economice situate în amonte și în aval, implicate în realizarea producției agricole și valorificarea acesteia; creditul agricol, atâta cât a fost, a revenit aproape în întregime fostelor I.A.S.–uri și, în mai mică măsură, asociațiilor agricole, gospodăria țărănească, deși în formare și prin urmare avidă de capital, fiind lăsată să se descurce singură; chiar creditele străine destinate în mod expres gospodăriilor țărănești au rămas parțial neutilizate, autoritățile manifestând în această privință o neglijență incalificabilă; ca și în vechiul regim, dintre diferitele tipuri de exploatații agricole existente, guvernanții au arătat o simpatie specială fostelor I.A.S.–uri, fără ca acestea să aibă performanțe economice deosebite, chiar dimpotrivă.

Caracterizând politica agrară și evoluția agriculturii românești după decembrie 1989, autorul vorbește, pe bună dreptate, de erori de strategie, de pași ezitanți, pași înainte, pași înapoi și de jumătăți de măsură.⁵

Profesorul timișorean nu consideră impasul în care se află agricultura noastră ca o fatalitate. Dimpotrivă, autorul este convins că agricultura românească are mari perspective de dezvoltare. Dar pentru ca posibilitățile latente ale agriculturii noastre să fie valorificate este nevoie să se renunțe la politica agrară falimentară din perioada postdecembristă și promovarea acelor forme organizatorice și instituționale care au dus la supraproducția agroalimentară din țările capitaliste dezvoltate. Asta înseamnă că, la fel ca în Occident, agricultura românească trebuie centrată pe ferma privat-familială. Toate celelalte unități economice și instituții care conlucrează la realizarea producției agricole – industria și serviciile tehnice auxiliare, creditul agricol, comerțul cu produse agricole, știința și învățământul agricol – trebuie să concure la revitalizarea fermei agricole privat-familiale.

Prin bogata informație despre agricultura națională și cea occidentală, cartea profesorului timișorean este în întregul ei o demonstrație imposibil de respins a celor trei adevăruri simple pe care le-am menționat. Citind-o, orice

⁵ *Idem.*, p.138, 142.

persoană de bună credință, indiferent cât i s-ar fi perorat despre superioritatea agriculturii colectiviste și chiar dacă viața ar fi obligat-o la un moment dat să o slujească, găsește în ea suficiente argumente pentru a se convinge de superioritatea incontestabilă a gospodăriei agricole privat-familiale.

Gheorghe Socol

POLITICA SOCIALĂ ÎN PERIOADA POSTCOMUNISTĂ

Când se vorbește despre tranziție, aproape întotdeauna se are în vedere procesul complicat, și până în prezent confuz, prin care economia de comandă, moștenită de la vechiul regim, este restructurată și remodelată pentru a i se da configurația proprie economiei de piață. Se uită însă sau se lasă pe plan secundar faptul că economicul se află într-o indisolubilă relație cu socialul. De la această regulă fac excepție mai ales politicienii care vorbesc mult și despre politica socială ca parte a tranziției, dar o evocă mai ales în sensul restrictiv de protecție socială. De aceea, o lucrare⁶ consacrată politicii sociale nu poate fi decât binevenită, atât pentru înlăturarea confuziilor reductioniste cât și pentru impunerea concepției despre tranziție ca proces în care demersul economic trebuie să fie dublat de demersul social.

Până la această lucrare, despre politica socială și corolarul ei obsesiv, am spune, protecția socială, s-a scris intermitent în ultimii cinci ani. De fiecare dată însă problemele au fost privite sectorial sau punctual. Chiar și cele două lucrări⁷ elaborate de Ministerul Muncii și Protecției Sociale, deși de o mai mare amploare și cu o viziune sistemică implicită, nu sunt o excepție din acest punct de vedere căci nici aici nu ni se oferă o concepție globală despre politica socială. Spre deosebire de toți predecesorii săi de la noi și de toate lucrările care l-au precedat, Ioan Mărginean studiază pentru prima oară problematica socială în ansamblul său și formulează liniamentele unei strategii atotcuprinzătoare de restructurare a sistemului de protecție socială și a serviciilor sociale pentru a le adapta cerințelor și cadrului economiei de piață, noii societăți. Soluțiile de principiu avansate de Ioan Mărginean în această privință sunt, pe de o parte

⁶ Mărginean, Ioan, *Politica socială și economia de piață în România*, București, C.I.D.E., 1994.

⁷ *Cartea albă a reformelor sociale și a pensiilor; Cartea albă a asistenței sociale*, București, Ministerul Muncii și Protecției Sociale, 1993.